

GIESZLER ÖDÖN*

„Goldberger az egész világon”

Franz Goltberg (1755–1834) a Hauptgasseban, a mostani Lajos utcában 1784-ben kékfestő műhelyt létesített. Az egyszerű polgári barokk stílusjegyeit hordozó, mintegy 250 éves „*Dédházban*” ma a 136-138. szám alatt a Textilmúzeum fogadja a látogatókat.

Goltberg Altofen-Óbudán született **Perc Beláf** néven. Édesapja Morvaországból bevándorolt kereskedő. Pest város magistratusa 1805 előtt nem engedélyezte zsidók letelepedését az alig 31 ezres lélekszámú város falain belül, annál inkább szívesen fogadta a bevándorlókat Óbudán a földesúri gróf **Zichy**-család – miként Újpesten a Károlyi grófok –, a hiányzó munkaerő pótlására. Az általuk védett, „privilegizált” Schütz-Jud lehetett iparos, kereskedő, vásárolhatott telket. Saját tanácsuk, iskolájuk volt, építhettek imaházat, mint 1822-ben klasszicista stílusban a gyönyörű műemlék zsinagógát. Amikor **II. József** császár kötelezővé tette számukra a német nyelv megtanulását és a német név felvételét, legtöbben egy foglalkozásról, tulajdonságról, vagy a színekről választották családi nevüket. Beláfnak telke volt az Óduda-Csillaghegy határában magasodó Aranyhegyen, a Goldbergen. Ezt a nevet anyakönyveztette az akkori helyesírás szerint Goltbergként.

Kocsijával járta a vásárokat, a felvidéki kéziszövőktől és kékfestő mesterektől vett vásznakkal kereskedett. A kékfestő iránt Óbudán nagy volt a kereslet, ezért Goldberg 1779-ban a családi házban boltot nyitott, ami akkor úttörő kezdeményezés volt. Az eperjesi és a rozsnyói kékfestőknél elleste a bonyolult mesterség fortélyait és – a már említett – 1784-ben, három vándor kékfestőlegény alkalmazásával felszerelte kékfestő műhelyét. A manufaktúra vezetésével későbbben a felnövekedett **Sámuel** fiát (1787–1848) bízta meg. Őmaga lovaskocsijával inkább a vásárokat kereste fel, mert a kereskedést többre becsülte az iparosságnál. *Ubi populus, ibi obulus*. Ahol a nép, ott a pénz.

1799-ben engedélyt kért a kancelláriától egy pesti kereskedés megnyitására. Az engedélyt 1800-ban megkapta „*Judae Franciscus Goltberg*” címmel. Az üzletet a Drei Rappengassében, a mai Sas utcában rendezte be. 1822-ben értesítette a hatóságokat és az üzletfeleit, hogy a „*Franz Goldberger und Sohn Samuel*” cégéből visszavonult. Itt már a Goldberger nevet használták. Fiára hagyta vagyonát, a kékfestésről héber írással és rejtett jelekkel készített titkos receptkönyvét, valamint intelmét a jó gazdálkodásról: „*Geld zu verdienen ist leicht, Geld zu verhalten ist eine Kunst.*”

A manufaktúrát 1810-től Sámuel vezette. Ebben az évben feleségül vette **Adler Erzsébetet**, gróf **Czirák**y lovasberényi uradalma gazdasági szakértőjének leányát. Feleségében Sámuel okos

* 1119 Budapest, Etele út 12.

tanácsadót kapott. A házasságkötést azért említem, mert Adler Erzsébetre a cég történetében jelentős szerep várt. A házasságból tizenhat gyermek született: tíz fiú és hat leány. Sámuel 1882-ben gyárrá „fabricává” fejlesztette a manufaktúrát. 1834-ben részt vettek az akkor megnyílt Vadászkürt szálló termeiben megrendezett első „Műkitételen”, majd a negyvenes években a Redutban, a pesti Vigadó elődjében megtartott ipari kiállításokon. Vásárlójuk volt **Kossuth Lajos** is, aki a Pesti Hírlapban ezt írta a gyárról: „*Goldberger Sámuel pesti nagykereskedő úr óbudai vászonfestőgyára a nagyobb szerű honi vállalatok sorába tartozik. E nemből kétségtelenül első az országban.*”

1842-ben Sámuel kérte, hogy a császári és királyi címersast iratain, pecsétjein és épületein feltüntethesse. Kérelmét Pest városa támogatta. „*Az esedező gyárában 109 személyt foglalkoztat. Évenként 200000 forint értékű anyagot dolgoz fel.*” 1845-ben üzembe állították az első gépet, egy Perrotin dúcnyomó masinát, amellyel két munkás óránként 85–90 méter anyagot tarkázott, annyit, mint előtte 50 munkás egy nap alatt. 1848-ban Sámuel elhunyt. Özvegye tíz fiával nagyobbította a vállalatot és közkereseti társasággá alakította. 1857-ben termelésbe helyezték az első gőzgépet és az első hengernyomógépet, a rulót. Már 500 munkással évente 950 000 folyóméter vásznat mintáztak.

Ebben az évben fejedelmi megtiszteltetés érte a céget. A hároméves házas, 27 éves **Ferenc József** feleségével, a 20 éves **Erzsébet**tel 1857. május 5-én meglátogatta a gyárat. Adler Erzsébet 16 gyermekével és egyenruhába öltözött művezetőivel fogadta a császári párt. Az uralkodó a látottakról meglepedését fejezte ki és azt mondta: „*Népeim irányában a vallás különbség nem képez válaszfalat szívemben.*” 1861-ben Adler Erzsébet 73 évesen visszalépett az üzleti életből. Bécsbe költözött és az elegáns, adakozó nagyasszony életét élte. 25 ezer forintot adott a honvéd menhelynek és 5 ezer forintot az árvízkárosultaknak.

A kiegyezés és a koronázás évében, 1867-ben az uralkodó Adler Erzsébetnek „budai” előnévvel magyar nemességet adományozott „*Virtute et labore*” címermondattal. Adler Erzsébet az első asszony, aki nemességet kapott, nobilis lett.

A negyedik generációt **Bertold** (1849–1913) képviselte. Nagyformátumú ipari vezető. Ischlben ismerte meg egy osztrák gyáros leányát, **Friderikát** (1851–1912). A két örömapa, Goldberger Károly és Herzl Antal vitakoztak a hozományon. Goldberger kijelentette: „*Lieber Herzl, ich mache es nicht unter hunderttausend.*” Ezzel a százezerkoronás hozománnyal mentették meg a csődtől az óbudai gyárat, mert Goldberger az 1873. évi bécsi tőzsdei krachban kétmillió koronát veszített. Bertold az 1880-as években hat és nyolc színt nyomó rulókat, szárító kalandereket állított a gyártásba. Új recepteket és eljárásokat alkalmazott. 1885-ben, az első Országos Kiállításon, majd 1896-ban, a Millennium évében, az Ezredéves Kiállításon első díjakat nyertek.

1900-ban Bertold maga mellé vette másodszülött fiát, **Leót** (1878–1945), mert a gyár vezetésére kijelölt utód, az elsőszülött **Antal** vegyészmérnök huszonnégy éves korában elhunyt. **Dr. Goldberger Leó** ügyvédnek készült, most a textilszakmát autodidakta módon sajátította el. A részvénytársaságok alapításának lázas korszakában, 1905-ben a családi vállalatot a Hazai Bank közreműködésével „*Goldberger Sám. F. és Fiai*” címen részvénytársasággá alakította. Ez a név maradt az 1948. évi államosításig.

1911-ben a Sas utcából átköltöztek a Arany János utca 32-be, a „*Pesti Házba*”, az új vállalati központba. A tető alatti legfelső párkányon ezüstösen csillogott a GOLDBERGER név. Máig is ott látható ipari műemlékként védetten.

Bertold 1913-ban meghalt. Életének tragédiája, hogy cégének erőteljes és sikeres fejlesztése után, fiára egy csőd előtt álló vállalkozást hagyott. A tízes évek elején nem tudtak megküzdeni a dömpingáron importált osztrák és cseh szövetekkel. Be kell zárni a gyárat. A Hazai Bank egy osztályvezetői állást kínált Goldberger Leónak. De őt nem olyan fából faragták, hogy veszni hagyja a szépapja, dédszülei, nagyszülei és szülei által híressé fejlesztett textilnyomó és kikészítőgyárat. 1914-ben kitört a világháború. Leó felismerte az új lehetőségeket: hadi szállítások. A műhelyeket átállította srappellhüvelyek gyártására. Ezzel megmentette a gyárat a felszámolástól. Először, de nem utoljára.

Az Őszirozás forradalom után, a Károlyi-kormány zűrzavaros hónapjaiból, a kommunizmus felé sodródó országból családjával és a kéthónapos **Friderikával** (1919–) Bécsbe emigrált. (A

Párizsban élő és textilminta stúdiójából tengeren túl is kereskedő üzletasszony 1991-ben, 72 évesen, a magával hozott szakértőkkel kísérletet tett a felbomló BUDAPRINT Goldberger Textilművek egyes üzemének megmentésére, de nem tárgyaltak vele.)

A Tanácsköztársaság megdöntése után Goldberger Leó a visszakapott gyárát állami segítséggel újjászervezte. A trianoni szörnyű országfeldarabolás, a társadalmi-gazdasági fejvesztettség, a munkanélküliség sokkjában is új gyárak létesítésével foglalkozott. Gyárát függetleníteni igyekezett az import textilszövetektől és fonalaktól. Svájcba utazott és pénzügyi kapcsolatainak felhasználásával Glarusban, a Schweizerische Bankverein támogatásával létrehozta a WESPAG Weberei und Spinnerei Aktien Gesellschaftot. Magyarországi központja a Pesti Ház lett. Kelenföldön, a Budafoki úton egy év alatt felépített gyár 1923-ban már ontotta a textilszöveteket. A WESPAG a gyárat bérbe adta Goldberger Leónak.

A szövőszékek kényszerűségből külföldi fonalat dolgoztak fel. Hiányzott a hazai fonál. Goldberger ezúttal Angliába utazott és Londonban angol tőkészekkel megalakította az ASCOLD Anglo-Hungarian Spinning Company Limitedet. A Budafoki úton 1927-ben ez a gyár is jelentkezett fonaltermékeinek választékával. Goldberger ezután hallatlanul ügyes pénzügyi tranzakciókkal az idegen tulajdonosokat kifizette. A külföldi alapítású két üzemből magyar gyár lett. Egyesítve az óbudai kikészítőgyárral, Goldberger megteremtette az első magyar textilkombinátot.

Szövegeti tökéletesítéséhez két nagyszerű találmányt vásárolt meg. Nyugaton a húszas években műselyemfonalakkal kísérleteztek. A legjobbat, a németországi Bemberg in Barmen cég műselyemfonalát Goldberger megvette a magyarországi kizárólagos felhasználás feltételével. Az eleinte kissé merev és gyűrődő műselyemkelme finomítására ráállította vegyészeit és koloristáit, akik kidolgozták az infroissable, gyűrődésmentes műselymet. A másik egyedülálló találmány a „rollphoto”, a mintáknak és rajzoknak felvitele a nyomóhengerekre fotókémiai eljárással. A találmányt megvette a feltalálótól, a Pallas Nyomda sokszorosítás-vezetőjétől. A fotógravúrával egy nap alatt megmintázhatták a nyomóhengereket a három hétig tartó nehézkes és körülményes felvétel helyett. Száz és százféle mintázattal és színváltozattal készültek a Goldberger–Bemberg–Parisette kelmék. A selyem illúzióját keltő, szép és olcsó műselyemmel nem lehetett versenyezni. A Parisette a magyar textilipar diadala. A párizsi világkiállításon legyőzte a nyugati országok műselymeit.

Az új kelmét óriási reklámhadjárat népszerűsítette. Kirakatversenyek, ruhavarróversenyek. A díjkiosztás **Horthy Miklósné** nyomorenyhítő akciójának gálaestjén a főméltóságú asszony jelenlétében. Csodás pavilonok a Budapesti Nemzetközi Vásárokon. Minden évben megválasztották a Miss Parisette-et. Az Operaházban, Rimsky-Korzakov pompázatos Seherezade balettjében a primadonna és a tánckar Parisetteben táncolt, a harem függönyei és a haremőrök turbánjai Parisetteből. A Vörösmarty téren megnyílt a Parisette kávéház.

„Goldberger az egész világon.” Hirdették is a reklámmondatok. És harsogott a propaganda. „Diadal, diadal, diadal, a Goldberger–Bemberg selyemben minden nő fiatal!” Vagy: „Parisette a szerény nő luxusa, a gazdag nő öröme. Diadalra vitte a demokráciát a divatban. Minden igényt kielégít a gépirónő boldogságától a grófnő eleganciájáig.”

A textilkombinát a harmincas években a magyar pamut- és műselyemipar vezető vállalata lett. Külföldi leányvállalatok alapításával világcéggé fejlődött. Párizsban a GOLDSOIE, Société Anonyme des Soieries; Londonban a BRIFA, British Fabrics Limited; Brüsszelben a LIGSA, Les Impressions Goldberger S. A.; Milánóban a Società Tessile Italo-Maggiara; Genfben a GOLDRAY S. A. Vezérképviseltek az öt földrész 130 városában. USA-beli tárgyalásairól Goldberger könyvet írt. Íme: „A New-York-i Broadwayn és a bombayi utcán Goldberger ízlés szerint öltözködnek a nők.” Másik változat: „Ahogyan Molnár Ferenc és Lehár Ferenc színművei felkerültek a párizsi színpadokra, úgy jelentek meg a Goldberger-kelmék a divatszalonok bemutatóin.”

Dr. budai Goldberger Leó, a legrégebbi zsidó magyar nemes 1933-tól a Magyar Textilgyárosok Országos Szövetségének elnöke; két ciklusban főrendiházi tag; az OMIKE, az Országos Magyar Izraelita Kulturális Egyesület elnöke. Tevékenységéről és személyéről egy korabeli sajtóértékelés: „Egyformán ismeri a színek titkait, a formák hatását, az anyagok sokféleséget, a világ ízlését és közgazdasági tudattal a piacokat. Mindez együtt a Goldberger-rapszódia.”

1944-ben bizalmas jelzést kapott: a németek megszállják az országot. Meneküljön. De hazaszeretete és ragaszkodása a lelkéhez nőtt vállalatához, itthon tartotta. A Gestapo már az első napon, 1944. március 19-én elhurcolta. Mauthausenben halt meg egy nappal azután, hogy az amerikai csapatok felszabadították a haláltáborot. A vállalat 1945. augusztus 8-án megtartott gyászülésén **Fenyő Miksa**, a GYOSZ volt elnöke mondta a nekrológot „*In memoriam dr. Leonis Goldberger de Buda. Dinamikus haladásában az akadályok sosem tudták megállítani. Ötleteiben utolérhetetlen. Az istenség a zseni megkülönböztető jeleivel ékítette. Árucikkeinek az egész világon talált piacot. A textiliparnak nem volt és nem lesz hasonló jelensége.*”

IRODALOM

Kállai László: A 150 éves Goldberger-gyár. Budapest, 1935. 186. old.

Fenyő Miksa: In memoriam dr. Leonis Goldberger de Buda. Budapest, 1945. 12. old.

Jenei Károly–Gáspár Ferenc–Sipos Péter: A 186 éves Goldberger-gyár. Budapest, 1970. 207. old.

Geszler Ödön: Másfél évszázad az óbudai kékfestők és textilnyomók között. I–II. kötet. Budapest, 1976. 460 old.

Geszler Ödön: A 200 éves Budapesti PNYV Goldberger Textilművek története. 1784–1984. Budapest, 1984. 492 old.